

DORIVOR PO‘STLOQLI O‘SIMLIKLARNING FARMAKOGNOZIK TAVSIFI VA ULARDAN OLINADIGAN PREPARATLARNING TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI

Quliyeva Maxbuba Uzoqovna

Farmakognoziya va farmatsevtik texnologiyalar kafedrasi assistenti, SamDTU

Qurbanov Abdumalik Nazarovich

Denov Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnukumi o‘qituvchisi.

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqolada dorivor xom ashyosi po‘stloq hisoblangan o‘simliklarning farmakognozik ahamiyati, ularning tarixiy rivojlanish bosqichlari, kimyoviy tarkibi hamda zamonaviy tibbiyot amaliyotida qo‘llanilish yo‘nalishlari keng yoritilgan. Eman (*Quercus spp.*) po‘stlog‘i misolida biologik faol moddalarning farmakologik ta’siri ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Dorivor po‘stloqlarni yig‘ish, quritish, saqlash va standartlashtirish masalalari Davlat farmakopeyasi talablari asosida ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari farmatsiya va tibbiyot sohasida amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: dorivor o‘simliklar, po‘stloq, eman, farmakognoziya, fitoterapiya.

ФАРМАКОГНОСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКАРСТВЕННЫХ КОРКОВЫХ РАСТЕНИЙ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ

Кулиева Махбуба Узоковна

ассистент кафедры фармакогнозии и фармацевтических технологий,

СамГМУ.

Курбанов Абдумалик Назарович

преподаватель техникума общественного здравоохранения имени Абу Али

ибн Сино г. Денов.

Аннотация:

В данной научной статье подробно освещена фармакогностическая значимость лекарственного сырья корковых растений, этапы их

исторического развития, химический состав, а также направления применения в современной медицинской практике. На примере дубовой коры (*Quercus spp.*) проанализировано действие биологически активных веществ на организм на основе научных источников. Вопросы сбора, сушки, хранения и стандартизации лекарственных корок рассмотрены в соответствии с требованиями Государственной фармакопеи. Результаты исследования имеют практическое значение в области фармации и медицины.

Ключевые слова: лекарственные растения, кора, дуб, фармакогнозия, фитотерапия.

PHARMACOGNOSTIC DESCRIPTION OF MEDICINAL BARK PLANTS AND THE MEDICAL IMPORTANCE OF THEIR DERIVED PREPARATIONS

Quliyeva Maxbuba Uzoqovna

*Assistant, Department of Pharmacognosy and Pharmaceutical Technologies,
SamDTU.*

Qurbanov Abdumalik Nazarovich

Lecturer, Abu Ali ibn Sino Public Health Technical School, Denov.

Abstract:

This scientific article provides a detailed overview of the pharmacognostic significance of medicinal plants with bark, their historical development stages, chemical composition, and applications in modern medical practice. Using oak bark (*Quercus spp.*) as an example, the pharmacological effects of bioactive compounds are analyzed based on scientific sources. Issues related to the collection, drying, storage, and standardization of medicinal barks are considered in accordance with the requirements of the State Pharmacopoeia. The study results have practical significance in the fields of pharmacy and medicine.

Keywords: medicinal plants, bark, oak, pharmacognosy, phytotherapy

Dolzarblik.

Dorivor o'simliklardan foydalanish insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyotining eng qadimgi bosqichlaridan boshlab shakllangan bo'lib, bu jarayon insonning tabiat

bilan uzviy aloqasi natijasidir. Arxeologik va yozma manbalarga ko'ra, dastlabki jamiyatlardan boshlab insonlar o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlarini amaliy tajriba asosida aniqlagan va turli kasalliklarni davolashda ulardan keng foydalangan. Bugungi kunda ham fitoterapiya va farmakognoziya fanlarining rivojlanishi dorivor o'simliklarning tibbiyotdagi ahamiyati yo'qolmaganini, aksincha, yanada ortib borayotganini ko'rsatmoqda.

Zamonaviy tibbiyotda sintetik dori vositalarining keng qo'llanilishi bilan bir qatorda ularning uzoq muddatli iste'moli bilan bog'liq bo'lgan ko'plab nojo'ya ta'sirlar, allergik reaksiyalar va toksik holatlar aniqlanmoqda. Shu sababli, tabiiy manbalardan olinadigan dorivor preparatlarga bo'lgan ehtiyoj va qiziqish sezilarli darajada oshdi. Ayniqsa, dorivor xom ashyosi po'stloq hisoblangan o'simliklar tarkibida mavjud bo'lgan oshlovchi moddalar, flavonoidlar, fenol birikmalari va organik kislotalar yuqori terapevtik faolligi bilan ajralib turadi. Ushbu moddalar yallig'lanishga qarshi, antiseptik, burishtiruvchi va gemostatik ta'sir ko'rsatib, ularni turli kasalliklarni davolashda muhim vositaga aylantiradi.

O'zbekiston florasida dorivor o'simliklarga boyligi bilan Markaziy Osiyo mintaqasida alohida o'rin egallaydi. Respublikamiz hududida iqlim va tuproq sharoitlarining xilma-xilligi natijasida ko'plab dorivor daraxt va buta turlari shakllangan. Jumladan, eman (*Quercus* spp.), tol (*Salix* spp.), qayin (*Betula* spp.), kashtan (*Castanea* spp.) kabi daraxtlarning po'stloqlari xalq tabobati va rasmiy tibbiyot amaliyotida keng qo'llanilib kelinmoqda. Ushbu o'simliklarning po'stloqlari yuqori miqdordagi biologik faol moddalarni jamlashi bilan farmatsevtik xom ashyo sifatida katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Ayniqsa, eman po'stlog'i tarkibidagi oshlovchi moddalar miqdorining yuqoriligi, uning keng farmakologik ta'sir doirasiga ega ekanligini ta'minlaydi. Eman po'stlog'idan tayyorlangan preparatlar stomatologiya, dermatologiya, otorinolarinologiya va gastroenterologiya sohalarida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Shu nuqtai nazardan, eman po'stlog'ining farmakognozik xususiyatlarini chuqur o'rganish, uni standartlashtirish va zamonaviy tibbiyot amaliyotiga joriy etish masalalari dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada dorivor xom ashyosi po'stloq hisoblangan o'simliklar orasida aynan eman po'stlog'ining ilmiy va amaliy jihatlari keng qamrovda tahlil qilinib, uning tibbiyotdagi ahamiyati zamonaviy ilmiy qarashlar asosida yoritiladi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning asosiy maqsadi — dorivor xom ashyosi po'stloq hisoblangan o'simliklarning farmakognozik xususiyatlarini tizimli ravishda o'rganish hamda eman po'stlog'i misolida ularning zamonaviy tibbiyotdagi qo'llanilishini ilmiy asoslashdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

dorivor po'stloqli o'simliklarning botanika va farmakognozik tasnifini tahlil qilish;

eman po'stlog'ining morfologik belgilari va anatomik tuzilishini o'rganish;

po'stloq tarkibidagi biologik faol moddalar, jumladan oshlovchi moddalar va flavonoidlarning kimyoviy tarkibini tahlil qilish;

eman po'stlog'idan olinadigan dorivor preparatlarning farmakologik xususiyatlarini baholash;

ushbu preparatlarning zamonaviy tibbiyot amaliyotida qo'llanilish imkoniyatlari va istiqbollari aniqlash.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning asosiy maqsadi — dorivor xom ashyosi po'stloq hisoblangan o'simliklarning farmakognozik xususiyatlarini o'rganish va eman po'stlog'i misolida ularning tibbiyotdagi qo'llanilishini ilmiy asoslashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari:

dorivor po'stloqli o'simliklarning tasnifini tahlil qilish;

eman po'stlog'ining morfologik va kimyoviy tarkibini o'rganish;

po'stloqdan olinadigan preparatlarning farmakologik xususiyatlarini baholash;

zamonaviy tibbiyotdagi qo'llanilish imkoniyatlarini aniqlash.

Tadqiqot materiallari va usullari

Mazkur tadqiqotda farmakognozika va fitokimyo sohalariga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Eman po'stlog'ining morfologik belgilarini aniqlashda makroskopik tahlil usuli, kimyoviy tarkibini o'rganishda sifat

reaksiyalari va adabiy manbalardagi ma'lumotlardan foydalanildi. Shuningdek, Davlat farmakopeyasi ko'rsatkichlari asosida xom ashyo sifat talablari baholandi.

Natijalar va muhokama

Dorivor po'stloqli o'simliklarning umumiy tavsifi

Po'stloq o'simlik tanasining tashqi himoya qismi bo'lib, biologik faol moddalar aynan ushbu qismda yuqori miqdorda to'planadi. Po'stloq odatda bahor mavsumida, o'simlikda shira harakati kuchaygan davrda yig'ib olinadi. Bu davrda faol moddalarning miqdori maksimal darajaga yetadi.

Eman po'stlog'ining kimyoviy tarkibi va farmakologik ta'siri

Oddiy eman (*Quercus robur* L.) va qish eman (*Quercus petraea* Liebl.) po'stlog'i tarkibida 8–20 % gacha oshlovchi moddalar, flavonoidlar (kversetin), gallat va ellag kislotalar, pektinlar aniqlangan. Ushbu birikmalar yallig'lanishga qarshi, antiseptik, burishtiruvchi va qon to'xtatuvchi ta'sir ko'rsatadi.

Frangula po'stlog'ining asosiy biologik faol moddalari — Antraglikozidlar hisoblanadi. Ular orasida: frangulin A va B, glukofrangulin, antraxinon hosilalari (emodin, xrizofanol), flavonoidlar, organik kislotalar va smolasimon moddalar mavjud.

Antraglikozidlar ichak peristaltikasini rag'batlantirib, ichni yumshatuvchi ta'sir ko'rsatadi. Frangula po'stlog'i asosida tayyorlangan preparatlar: yumshoq ich ketkazuvchi, detoksikasiya qiluvchi, ichak faoliyatini me'yorlashtiruvchi ta'sirga ega.

Uning ta'siri sekin rivojlanadi (8–10 soatdan keyin), shu sababli spastik og'riqlarsiz fiziologik ta'sir ko'rsatadi.

Tibbiyotda qo'llanilishi Frangula po'stlog'i asosan: сурункали қабзият, ичак атонияси,

геморрой, анал ёриқларкаби ҳолатларда қўлланилади. Шунингдек, у айрим ич кетказувчи фитотоймалар ва комбинирланган препаратлар таркибига киради.

Dorivor preparatlari. Qaynatma (decoctum), quruq ekstrakt, tabletka va kapsulalar, fitoyig'malar

Zamonaviy tibbiyotda qo'llanilishi

Eman po'stlog'idan tayyorlangan qaynatma, suyuq va quruq ekstraktlar stomatit, gingivit, tonzillit, dermatit va kuyishlarda samarali hisoblanadi. Shuningdek, oshqozon-ichak kasalliklarida ich ketishini kamaytirish maqsadida qo'llaniladi.

Xulosa

Dorivor xom ashyosi po'stloq hisoblangan o'simliklar, xususan eman po'stlog'i, biologik faol moddalarga boyligi sababli farmatsiya va tibbiyotda muhim o'rin egallaydi. Ularning asosida tayyorlangan preparatlar samaradorligi va nisbatan xavfsizligi bilan ajralib turadi. Kelgusida ushbu yo'nalishda chuqur ilmiy tadqiqotlar olib borish dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari. — Toshkent.
O'zbekiston Respublikasi Davlat farmakopeyasi.
- 2.Farmakognoziya. Darslik. — Toshkent.
- 3.Fitoterapiya asoslari. — Samarqand.
- 4.Zamonaviy farmatsevtik tadqiqotlar bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami.
- 5.“Tayyor dori turlari texnologiyasi” (laboratoriya mashg'ulotlarini bajarish bo'yicha o'quvslubiy qo'llanma. Toshkent. “KOLORINT GROU' MCHJ” 2012. 132 b.
(laboratoriya mashg'ulotlari uchun qo'llanma)
- 6.Усманова, М., Эрназарова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).
- 7.Imomova, Y., Usmonova, M. B., Yo'ldoshev, S., & Ahmadov, J. (2021). DORI VOSITALARINING ZAMONAVIY TAHLIL USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(8), 587-596.
- 8.Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis.

- 9.Qo'yliyeva, M. U., Ernazarova, M., & Usmonova, M. (2021). Chilonjiyda haqida umumiy ma'lumot, tarkibi, xalq tabobatida qo'llanilishi, xususiyatlari va ularning har xil turlari, o'stirish uchun sharoit. *Экономика и социум*, (11-1 (90)), 476-480.
- 10.Sh, A., & Quayliyeva, M. U. (2022). Prevention of cardiovascular diseases using phytotherapy.
- 11.Usmonova, M. B., Ernazarova, M. E., Qo'Yliyeva, M. U., & Xasanova, G. R. (2021). Dorixona faoliyatini tashkil etish, dorilar saqlash chora tadbirlari. *Экономика и социум*, (10 (89)), 337-340.
- 12.Sh, E. M., & Qo'yliyeva, M. U. (2022). Anjir o'simligi mevasining yo'talga qarshi shifobaxshlik xususiyatlari.
- 13.Qodirov, N. D., Qo'Yliyeva, M. U., & Boymurodov, E. S. (2021). Dorilar haqida tushuncha, farmakalogik xossalari, saqlash uchun sharoit yaratish usullari. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(8), 580-586.
- 14.Хасанова, Г. Р., Юнусова, Ш., Рафикова, Ш. В., Алибоева, Ш. У., & Мамаюсупова, З. Б. (2025). Использование фитотерапии в раннем детском возрасте. *образование наука и инновационные идеи в мире*, 81(2), 200-207.
- 15.Хасанова, Г. Р., Исрофилова, Ш., Тургунбоева, Н., & Юсупов, Ш. (2025). Эман меваларининг кимёвий таркибини аниқлаш усуллари. *образование наука и инновационные идеи в мире*, 81(2), 208-214.